

ter och böner, den vill göra gudstjänsten till en prästens och församlingens gemensamma handling, i bästa fall vill den ock något omgestalta mässans yttre och t.o.m. införa folkspråket i mässan, vilket i viss mån redan skett. Det viktigaste med denna senare är emellertid att den också innebär en teologisk nyorientering med en klarare kyrkosyn, i vars enhet den nya strömningen organiskt ingår.

De grekiska strävandena kunna väl knappast helt liknas med någon av de två nämnda romerska typerna, men väl synas de stå närmast den förra typen. Inom den ryska ortodoxa exilkyrkan, särskilt sådan vi känna den från dess parifikultet, möter en liturgisk strömning där det teologiska kommer klarare till uttryck, där en klarare ekklesiologi verkar befruktande på den liturgiska förnyelsen och giver djupare förståelse åt den flitigare kommunionen. Om denna rörelse mottagit någon inspiration från romersk-katolskt håll må vara osagt, måhända har den nya miljön med dess många problem framtvingat den. Den utomstående betraktaren, som söker bilda sig en föreställning om dagens läge i Grekland och som vill förstå vad som kräves nu, kan icke annat än vara glad över den rörelse som finnes. Dess betydelse som andlig väckelse kan icke nog betonas. Likväl kunde man önska, att en klarare kyrkotanke förkunnades och ett djupare inträngande i det eucharistiska offrets hemligheter finge åtfölja den. Under sådana förhållanden skulle rörelsen få än större betydelse och kraft att hålla tillbaka vissa mindre lyckliga inflytanden från Västern. En mindre önskvärd utveckling, som man dock här mindre än i Roms kyrka kan befara, emedan här en sund liturgisk tradition lever, kunde måhända genom en sådan teologisk injektion avvärras, och den grekisk-ortodoxa kyrkan kunde bli i ännu fler avseenden ett föredöme för kristenheten.

Eric Segelberg.

Recensioner.

Bengt Wahlström: Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok. Uppsala 1951.

Man kan studera psalmboken från olika synpunkter. De olika psalmerna kunna bedömas litterärt med hän-

syn till metrik och versens skönhet. Man kan också i likhet med J. W. Beckman och E. Liedgren söka fastställa de enskilda psalmernas ålder och proveniens med beaktande jämväl av deras teologiska innehåll. Eftersom de olika psalmerna ingå i psalmboken,

en liturgisk bok, som är fastställd av kyrkoledningen, har det också sitt intresse att klargöra, hur denna bok i varje särskilt fall har kommit till, eller m. a. o. de olika officiella psalmböckernas tillkomsthistoria. En sammanfattande framställning av svenska psalmbokens historia gavs för fem år sedan av professor D. Helander i hans »Svensk psalmhistoria». I förordet talar prof. Helander om »behovet av nya specialundersökningar». En sådan specialundersökning föreligger nu av teol. dr Bengt Wahlström vad beträffar tillkomsten av 1695 års psalmbok.

I inledningen tecknas först det psalmhistoriska läget i Sverige under senare hälften av 1600-talet. Efter att i kap. I ha redogjort för spridda försök till revision av psalmboken under åren 1685—91 kommer förf. i kap. II in på Jesper Swedbergs och hans medhjälparens revision, som slutligen resulterar i 1694 års psalmbok. Sedan följer ett kapitel (III) om Swedbergs och Burchardis förlagsverksamhet. I nästa kapitel (IV) ger förf. åtskilliga exempel på »kasuistik, moralism och Jesus-svärmeri i den swedbergiska psalmboken». Dessa inslag ha delvis sin förklaring i det faktum, att Swedberg själv och även en del av hans medhjälpare, exempelvis Urban Hjärne, stodo pietismen nära. De tre sista kapitlen (V—VII) behandla striden om den swedbergiska psalmboken, 1695 års revision samt utgivandet av 1695 års psalmbok.

Det är ett imponerande arbete, som förf. har nedlagt. Han har plöjt igenom ett omfattande källmaterial, han redovisar materialet med stor noggrannhet, och i sin framställning och i sina slutsatser är han hovsam och objektiv. Redan inledningen är av stort intresse för den, som något känner till vår

äldre psalmhistoria. Före 1690-talet fanns det flera med varandra konkurrerande kyrkopsalmböcker. Genom granskning stiftvis av olika kyrkørs inventarieförteckningar samt av domkapitlens visitationsakter har förf. åtminstone approximativt lyckats fastställa, vilken psalmbokstyp som vid denna tid varit den dominerande i resp. stift. Man får exempelvis veta, att Uppsala-psalmboken 1645 var den mest använda i ärkestiftet, Härnösands, Linköpings och Kalmar stift. Det är överraskande, att Paulinus Gothus' *Clenodium* visar sig vara mycket spridd i Växjö stift, då man vet, att Uppsala-psalmboken 1645 blivit påbjuden vid prästmöte i Växjö år 1647.

Jesper Swedberg är otvivelaktigt centralgestalten i det rika persongalleri, som presenteras i avhandlingen. Det framgår av flera omständigheter, vilken betydelsefull roll han spelar för tillkomsten av 1694 års psalmbok. Redan på sommaren 1691 har han tillsammans med några vänner satt i gång en »privat» psalmboksrevision, varvid konungen dock redan på ett tidigt stadium var underrättad om saken och gav den sitt stöd. I dec. 1691 gav konungen den sittande bibelkommittén, vari Swedberg var medlem, officiellt uppdrag att revidera psalmboken. Den instruktion, som konungen därvid gav kommittén, stod i nära överensstämmelse med vad Swedberg föreslagit. I den officiella kommittén, som förutom Swedberg bestod av biskop E. Benzelius d. ä. och Israel Kolmodin, var Swedberg den drivande kraften. I den teologiska fakultetens granskning av psalmboksförslaget under sommaren och hösten 1693 hade Swedberg också tillfälle att deltaga i egenskap av teologie professor. Vid höstriksdagen 1693 voro Swedberg och Kolmodin ledamöter av psalm-

boksutskottet. Prästeståndet gav Swedberg och Kolmodin i uppdrag att på egen hand slutredigera psalmboken, varvid de även fingo rätt att insätta nya psalmer. Sistnämnda bestämmelse skulle senare visa sig ödesdiger. Den innebar, att psalmer kunde införas som icke tidigare underkastats censur av prästeståndet och andra granskningsinstanser. På denna svaga punkt satte Swedbergs opponenter in sitt anfall mot slutet av år 1694. Huvudmännen bakom oppositionen voro biskop Carlsson i Västerås, Carlssons svåger prof. Jernfelt i Dorpat och superintendenten Lang i Narva. Frågan om motiven för angreppet belyses allsidigt i avhandlingen. Enligt d:r Wahlström var anfallet utan tvekan riktat mot Swedberg personligen. Sedan det konstaterats, att biskop Carlsson var den egentlige ledaren, gör förf. en utredning angående tidigare motsättningar mellan Carlsson och Swedberg. Såsom bidragande motiv anföres avund mot Swedberg på grund av dennes eventuella vinst av psalmboken samt kyrkoledningens missnöje över att ha blivit förbigången vid psalmbokens revision. Förf. lämnar dock även flera konkreta exempel på opponenternas kritik av enskilda psalmer. Av dessa exempel får man det intrycket, att opponenterna icke, såsom det stundom gjorts gällande, sysslade enbart med småaktigheter. Det fanns otvivelaktigt vissa talesätt i psalmerna, som stodo i strid med lutherdomens kardinalartikel, rättfärdiggörelsen genom tron allena. T. ex. »tjåna Gud som tu kant bäst, så kan tu salig blifwa» eller ett uttryck i en nattvardspsalms: »Then som tig vndfår wärdelig han — — — slipper onda lustars krig». Sistnämnda uttryck kan ju tolkas därhän, att den kristne genom värdigt bruk av nattvarden blir fri från arvsynden, varef-

ter striden mellan anden och köttet kommer att upphöra. Även om det var överdrivet att som opponenterna tala om kätterier i psalmboken, så fanns där dock vissa dogmatiska tvetydigheter. Man torde kunna påstå, att Swedbergs opponenter i viss mån voro själsbefryndade med norrlandsläsarna, vilka c:a 150 år senare vände sig mot den wallinska psalmboken och övriga »nyböcker». Båda ville slå vakt om väsentliga lutherska grundtankar, ehuru på bägge hållen en del ovidkommande synpunkter blandade sig in.

Av arvsyndstanken följer, att ingen människa någonsin blir helt fri från syndens smitta. Även de kristna måste bekänna: »Vi synda i mångahanda mätto dagligen». Mänsklig erfarenhet ger också vid handen, att även den bästa människa har sina fel och brister. Sätillvida är det alltid falskt att glorifiera eller idealisera en historisk personlighet. Sådant har ej sällan skett både i kyrblig och profan historieskrivning. Å andra sidan är det också falskt att ensidigt svartmåla. Ingen människa torde vara helt tillsluten för godhetens makt, det finns hos henne alltid något utrymme för ideell strävan. Varje människa står mitt uppe i striden mellan gott och ont eller, för att tala bibelns språk, mellan anden och köttet. Vid karakteristiken av historiska personligheter får historikern söka rättvist framhålla både deras bättre och deras sämre sidor. I här berörda avhandling har förf. bemödat sig om objektivitet och rättvisa. Om Swedberg skriver han träffande (s. 54, n. 9), att han »var en stridens man utrustad med profetiskt självmedvetande. Detta är hans styrka och hans svaghet». Han var ingalunda saktmodig och ödmjuk. Han var långt ifrån så oegennyttig, som han framställer sig själv i sin levernebeskrivning. Avhandlingen skild-

rar utförligt, huru Swedberg lånar pengar till bokförelaren Burchardi och söker skaffa denne allehanda boktryckerprivilegier, medan han samtidigt ivrigt motarbetar andra boktryckare, såsom Keyser. Förf. karakteriserar Swedberg icke utan skäl »som en synnerligen durkdriven affärsman» (s. 117). Sedan psalmboken blivit indragen, var Swedberg ytterst angelägen om att få tillbaka sina fordringar. På flera andra punkter får förf. tillfälle att korrigeras levernesbeskrivningen, vilken han med rätta betecknar som en tendentiös historisk källa. Den åldrande Swedberg har här sökt framhålla sina enastående insatser vid tillkomsten av 1694 års psalmbok samt rentvå sig själv från alla beskyllningar. Om man utgår från Swedbergs profetiska självmedvetande och samtidigt betänker, vad det innebar att bli beskyldd för kätteri under ortodoxiens tidevarv, blir Swedbergs ivriga strävan att rättfärdiga sig psykologiskt förklarlig. Detta är också förf:s mening. En sentida läsare kan förstå Swedberg och känna sympati för honom trots hans uppenbara fel och brister.

Förutom Swedberg möter i avhandlingen en lång rad andra mer eller mindre prominenta personer, som tagit del i psalmboksarbetet. Det är intressant att se, vilket starkt inflytande ämbetsmannen och skalden Urban Hjärne utövade på den av Swedberg ledda revisionen. Man får också veta en hel del om exempelvis Spegel och Swebilius. För var och en, som intresserar sig för det senare 1600-talets svenska psalmhistoria, kyrkohistoria och boktryckerihistoria, kan avhandlingen rekommenderas som en ytterst instruktiv och givande läsning.

Sven Ohlsson.

David Lindquist, Stockholms liturgiska tradition. Högmässa och bigudstjänster. Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Stockholm, tr. i Åbo 1951, 18:—.

Förf. behandlar den liturgiska utvecklingen i den svenska huvudstaden under den tid, som han vill kalla det liturgiska förfallets. Som historiska gränstolpar fungera handböckerna 1614 och 1811. Lindquist uppvisar, hur den tyske liturgikhistorikern Graffs tes »Die Geschichte des lutherischen Gottesdienstes ist so eine Geschichte seines Verfalls geworden» äger sin tillämpning även på svenska förhållanden. Förf. riktar härvid kritik mot äldre liturgisk forskning bl. a. Brilioth. Förfallet kom icke med den inbrytande pietismen och upplysningen, utan dess krafter voro redan verksamma inom den ortodoxa enhetskyrkan.

Den specifikt stockholmska traditionen torde enligt förf. ha sitt intresse bl. a. på grund av det stora inflytande, som denna haft på den liturgiska utvecklingen ute i stiftet. Mycket synes ha haft sin rot i den kungliga hovförsamlingens liturgiska förhållanden.

Efter att ha talat om enheten i gudstjänstlivet går förf. över till att skildra gudstjänstlivets former. Det är först och främst högmässan och den nattvardslösa huvudgudstjänsten men även ottesången, aftonsången, skriftermålet, vecko- och passionsgudstjänster samt morgon- och aftonböner. Det är en skildring av predikans segertåg. Den liturgiska sidan av gudstjänstlivet försummas. Särskilt bigudstjänsterna förlorade det mesta av sin ursprungligen rent liturgiska karaktär. Förhållandet mellan perikopsystemet och lectio continua tagas upp till behandling.

I avsnittet om gudstjänstlivet, och

församlingen, gudstjänstlivet och 1811 års handbok och gudstjänstlivets kris förnimmer man mycket av den i dag aktuella situationen. Dessa kapitel innehålla säkert mycket, som icke kommer att bli oemotsagt. Diskussionen skall utan tvivel gälla bl. a. frågan om det utländska inflytandet på revisionsarbetet vid 1700-talets slut. Lindquist hävdar här den inhemska traditionen, enkannerligen den stockholmska.

Förf. har berett stort utrymme åt psalmens ställning i det svenska gudstjänstlivet. Genom psalmsången aktiverades församlingen, och stormaktstidens kyrkomän arbetade mycket på att förmå församlingarna till ett flitigt deltagande i den gemensamma sången. Längre härskade dock »klockarsången». I städerna svarade i allmänhet skolgossarna och djäkarna för gudstjänsternas psalmsång.

Den svenska ingångspsalmen har en intressant historia. Psalmerna möter i storböndagarnas högmässa under 1700-talet post confessionem. Från 1720-talet känna vi till några dylika introituspsalmer som t. ex. Hela världen frögedes Herren och Gud heligste Tre-enighet. Högmässans ingångspsalm går under många olika benämningar. Den kallas psalm »ad introit» och »pro introitu». Den sistnämnda benämningen synes ha varit den vanligaste.

Vid slutet av 1700-talet kom introituspsalmen att ändra plats. Den flyttades då fram och placerades före syndabekännelsen. Denna tradition kodifierades i 1811 års handbok. Så återuppstod reformationstidens introitus. Lindquist gör därvid den reflexionen, att introitustraditionen kanske aldrig helt utlocknat i stockholmsliturgien.

Den digra avhandlingen saknar tre ting, litteraturförteckning, personre-

gister och psalmregister. Bristen på en psalmförteckning kanske är den största. Ungefär ett hundra av bokens 388 sidor innehålla upplysningar — många gånger intressanta sådana — om de psalmer, som tillhörde den stockholmska traditionens mest kända och mest brukade.

Bengt Wahlström.

NY KYRKOMUSIK

På Norbergs förlag har nyligen utkommit »Missa gratialis» (Tacksägelsemessa) för bl. a. kör och orgel av Gunnar Thyrestam, tillägnad Collegium Musicum i Lund. En nykomponerad mäsas av en svensk tonsättare är ju någonting sällsynt och bör således redan i och för sig uppmärksammas. Thyrestams mäsas är ett välgjort och vackert arbete i sin art, och väl värd att i klingande form givas vidare till lyssnande menigheter. Den slutsatsen torde väl vara riktig, att Thyrestam i sin kyrkomusikaliska produktion har velat komma med nya, friska fläktar med den gamla klassiska stilen som grundval. Han har velat skriva någonting annat än historiska pastischer, men har säkerligen i sitt arbete mött samma problem som många andra med liknande strävan som han själv, d. v. s.: problemet kontakt med den lyssnande församlingen. Kontaktproblemet är ju synnerligen aktuellt i den moderna profana konstmusiken, där det vällovliga och nödvändiga sökandet efter nya musikaliska uttryckssätt har skapat nog så stora klyftor emellan experimenterande tonsättare med många gånger ärliga och tvingande uttrycksbehov, och den stackars förvirrade

musikpubliken, som i många fall lika ärligt bekänner: »detta är inte musik. I varje fall förstår jag den inte». I kyrkan är kontaktproblemet ännu mera tillspetsat. Den tyska församling, som, enligt uppgift, i försökssyfte använde Stravinskys mässa som praktisk gudstjänstmusik, lär ha fått en drastisk erfarenhet av kontaktproblemetns verklighet. I musikaliskt hänseende måste vi i kyrkan taga hänsyn som ej tynger en »profan» molernist. Men å andra sidan kan detta berättigade hänsynstagande bli en käpp i hjulet för ett levande kyrkomusikaliskt nyskapande. Detta är lätt att se i dagens situation. Anden och förmågan tynar bort om de inte få användas i något som åtminstone liknar ett musikaliskt nybyggararbete. Kontaktproblemet är för anmälaren ett stort problem, och han vågar tro att många andra som försöker skriva modern kyrkomusik bära på liknande tankar. — Vad Thyrestam beträffar, så tycks han ha funnit sin stil. Många anser denna för mycket kärv, men då får man väl ändå tillägga: kärv för generalbas- och treklangsuppfostrade kyrkomusikeröron. Tonsättarens Missa gratialis, för att definitivt återgå till ämnet, är ett välklingande stycke frisk kyrkomusik, som röjer sin upphovsmans kunnighet och goda målsättningar. Det är inte fråga om avancerad musik. Något kontaktproblem gentemot församlingen borde sålunda icke uppstå vid ett uppförande. Det »moderna» inskränker sig till den, från Thyrestams tidigare produktion, välkända, användningen av stora septimackord, en musikantisk vitalitet i rytmen, som dock på grund av det vokala har fått en lugnare prägel o. s. v. Polyfonien är till stor del harmoniskt betingad och omväxlar med renodlat homofona partier. Tonaliteten är mest traditionell, men de kyrkotonala vänd-

ningarna och, jag är frestad att säga, »melodityperna» spela en framträdande roll. Orgelns uppgift i verket är mest av stödjande karaktär. Dock ingriper den på några ställen för att understryka det musikaliska uttrycket. Thyrestams Missa gratialis är värd en närmare bekantskap och önskas snara uppföranden på flera håll i landet.

Vald. Söderholm har skrivit en solosång »Ljuvlig är Guds helgons vila», av god kvalitet. Ackompanjemanget är satt för orgel och är också lämpligt att spela på orgel!

J. H. Romans »Davids psalm nr 25» för sopran och stråkorkester har i klaverutdrag och solostämman utgivits av Patrik Vretblad. En subjektiv och uttrycksfull aria i c-moll, som bör kunna bäras fram verkningsfullt och vackert av en »förstående» sopran. Frågan är emellertid om ej ackompanjemanget på sina ställen hade blivit smidigare för orgeln om utgivaren hade varit mindre trogen emot originalpartituret. Dessutom kan kanske ett utelämnat återställningstecken framför basens ton a i tredje systemets tredje takt diskuteras. — De två sistnämnda utgåvorna äro även de ombesörjda av Norbergs förlag.

På Engström och Södrings förlag i Köpenhamn har den i vårt landkände och uppskattade danske organisten och musikvetenskaparen Finn Viderö utgivit »Koralförspel och orgelkoraler till koraler i Svenska koralboken». Ett mycket användbart häfte, rent praktiskt och i studiesyfte, när det gäller att åstadkomma preludier i traditionell stil.

För att slutligen återgå till de problem som antytts vid anmälan av Thyrestams »Missa gratialis», så får anmälaren anföra som sin bestämda uppfattning, att det vore på tiden att komponister av kyrkomusik, dennas ut-

övare och kanske även representanter från prästerskapet, träffades och diskuterade ämnet: »Den moderna kyrkomusikens situation i vårt land, sedd

ur kyrklig konst-synpunkt, allmän musikkulturell och ur församlingarnas synpunkt.»

Lars Edlund.

Laurentius Petri Sällskapet 1941—1951.

Laurentius Petri Sällskapet kan blicka tillbaka på en tioårig verksamhet. Sällskapet bildades år 1941 på initiativ av kyrkoherdarna Arthur Adell och Knut Peters. I stiftelseurkunden och sedermera i Sällskapets stadgar anges dess syfte vara att på den svenska reformationstidens grundval åter söka bygga upp en svensk tidegärdsstradition, till fromma för den enskildes och församlingens andaktsliv. Bakgrunden till Sällskapets tillkomst var närmast det arbete för tidegärdens renässans i kyrkolivet, som under 1900-talets tredje decennium tagit mera bestämda former och lett till att en evangelisk tidegärd sammanställdes av Adell och Peters och att denna form av tidegärden begynt bru-

kas i församlingarnas gemensamma böneliv och i den enskilda andakten. Denna tidegärdens förnyelse hade i sin tur till förutsättning den teologiska och kyrkomusikaliska återupptäckt av det svenska tidegärdsmaterialiet, som ägt rum under tiden från sekelskiftet och framåt. Bland föregångsmännen bör i detta hänseende med tacksamhet nämnas namnen Edv. Rodhe, John Morén och Richard Norén. Det var närmast för att samla upp de praktiska och kyrkomusikaliska ansatserna till en tidegärdens förnyelse i vår kyrka och skänka arbetet en fastare utformning och en plattform i kyrkolivet, som LPS bildades. Sällskapet såg från första början som sin särskilda uppgift att vaka